

דברי תורה

מאת כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

יוצא לאור ע"י מכון מעדני מלך וויען - גליון תקס"ג

פרקי אבות פרשת שלה תשס"ט לפ"ק

ואמר להם שוב, ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם, סר צלם מעליהם, וה' אתנו אל תיראום, הנהה בנמרא שם (חולין ז). דרשו, אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו (דברים ד-לה), אמר רבי חנינא ואפילו כשפים [אינם מלבדו, כלומר שלא מדעתיה, שאם לא נגזרה גזירה מלפניו אין מרעיין לו לאדם]. ההוא אתתא הוות קא מהדרא למשקל עפרא מתותיה כרעיה רבבי חנינא [מחזרת ומזרחת שלא יבין, ליקח עפר מתחתיו לעשות לו כשפים להמתיו], אמר לה שקולי לא מסתייעא מלתך, אין עוד מלבדו כתיב. ופרך והא אמר רבי יוחנן למה נקרא שמם כשפים [נומרוקין] שמכחישין פמליא של מעלה, ומשני שאני רבי חנינא דנפישא זכותיה ע"כ. ולכאורה תמוה הלא קרא קדריש אין עוד מלבדו ואפילו כשפים, ואך קאמר שוב דבאמת מכחישין פמליא של מעלה, רק על רבי חנינא אין להם שליטה משום דנפיש זכותיה.

אך הענין הוא דכבר השריש הרמב"ם בספרו מורה נבוכים (ח"ג פרק נ"א) ז"ל האיש אשר לא יסור שכלו מה' תמיד, תהיה ההשגחה בו תמיד. והאיש אשר תפנה מחשבתו בקצת עתים, תהיה ההשגחה בו בעת השבו בה' לבד, ותמעט בעת שכתו ה'. ומפני זה נ"ל כי כל מי שתמצאהו רעה מן החסידים השלמים, לא מצאהו הרעה ההוא רק בעת השכחה ההוא וכו' עכ"ד. והיינו כי השגחת ה' על האדם תלוי לפי דביקותו בה'. והוא דוגמת תינוק קטן שאינו יכול לסדר מעצמו עניניו, או אבותיו דואנים לסדר לו כל מחסוריו. וכפי מה שיוגדל ועושה צרכיו בעצמו, אז האבות לאט לאט אין משרידין שוב בעניניו. ועל זה אמר דוד (תהלים קלא-ב) נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי, שהשליך כל מחסוריו על ה' כמו התינוק שמוכפת על שדי אמו. ואמר חיל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם, ואז גם השגחת ה' עליו הוא בתוקף ועוז.

ולכן מי שהוא במדה זו, כי אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים, שהדברים מאירים לגד עינו ושכלו כי הכל הוא מה', ואין עוד, או אפילו כשפים שמכחישין פמליא של מעלה אין להם שליטה עליו, כי לפי ערך דביקותו בה' בן הוא השגחתו ית'ש עליו. ולכן רבי חנינא דנפיש זכותיה, והיה דבוק תמיד בה', אז גם כח כשפים אין שולט עליו.

וזהו שאמר להם כלב, אם אנו דבוקים בה', אז השגחתו עלינו באופן שגם הכשפים אין מכחישין כח פמליא של מעלה, וכמו שהיה אצל רבי חנינא, והכל תלוי בנו. ולכן ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם, לחוק אמותנו בה' שנוכל לאכלם כלחם, וסר צלם מעליהם, וכאשר ה' אתנו, שאנו דבוקים בו בתכלים הדביקות או לא תיראום, כי אין להם שליטה על הרבוקים בה'.

וזהו כוונת הכתוב, כי לא נחש בעיקב ולא קסם בישראל (במדבר כו-כג), שהגם שכשפים מכחישין גם כח פמליא של מעלה, מכל מקום אין כח לנחש וקסם בישראל, כי ה' אלקינו עמו, הם דבוקים תמיד בה', ותרועת מלך בו, ואז במצב כזה, כאשר אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים, אז אין עוד מלבדו.

הרי לנו מזה כי המקבל על עצמו עול תורה, ונפיש זכותיה, מתבטל ממנו לא רק העול שיש ברובי הטבע, עול מלכות ודרך ארץ, אלא שגם ענינים כשפים מכחישיים פמליא של מעלה אין שולט עליו. - והנה מבואר בנמרא (סנהדרין ז:) ועירי אקלע לאלכסנדריא של מצרים, וכן חמרא, כי ממא לאשקוייה מיא, פשר [גמם המכשפות, דכל מיני מכשפות נבדקין על מים חיים ונמוחין], קם אנמילא דאסקוניתא [נעשה החמור דף של גשר, שעשו תחלה את הרף חמור]. אמר ליה אי לאו דועירי את לא הוה מהדרין לך, מי איבא דובין הכא מידי [כלום יש לוקח בעיר הזאת שמוחקת בכשפים שום סחורה] ולא ברך לה אמאי ע"כ. הרי דכשפים אין להם קיום על המים [ועיין שמן ראש ח"י בראשית קמח]. ואם בן כשפים אין דרכם לשלוט אלא על הארץ, ועל זה אמר כי המקבל על עצמו עול תורה, מעבירין ממנו לא רק עול מלכות ועול פרנסה, אלא גם עול של כשפים, שהוא נכלל בדרך ארץ, שאינו שולט רק ביבשה ולא במים.

בפרשת השבוע קרינו בענין המרגלים, ונראה לשלב כמה נקודות בזה, כמה שקרינו בפרקי אבות, שעולים בקנה אחד. - במשנה (אבות ג-ה) רבי נחוניא בן הקנה אומר, כל המקבל עליו עול תורה, מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ, וכל הפורק ממנו עול תורה, נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ ע"כ. וביאורו כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין צמ). אמר רבי אלעזר כל אדם לעמל נברא. שנאמר (איוב ה-ז) כי אדם לעמל יולד וכו'. והיינו דאמר רבא כולוה גופי דרופתקי וניהו [כלומר כל הגופין לעמל נבראו], טוביה לדוכי והוי דרופתקי דאורייתא [אשריו למו שזכה והיה עמלו וסרחו בתורה] ע"כ. הרי לנו כי מנת חלקי של אדם בחייו הוא בעמל, וכל אחד יוכל ליבחר כמה יתן עמלו, כי הרשות והבחירה נתונה להאדם, ואם בוחר עמלו בקבלת עול תורה, לעומת זה יוגרע ממנו עול מלכות ועול פרנסתו, וכל הפורק ממנו עול תורה, שאומר קשה עולה של תורה ואינו יכול לסובלה, נותנין לו כנגדו עמל של עול מלכות ודרך ארץ.

ובשבוע זו בא לפני אברך אחד, שמטופל בילדים קטנים, ואשתו שלח אותו לבקש היתר למניעה. ואחר כמה ימים אמר לי שנפתר לו כבר השאלה, כי בשעה שבא הביתה מצא שילד אחד מילדיו נפל ונשבר לו ידו או רגלו, ונתנהו בקעמס, ואינו יכול למפל בצרכיו לעצמו. ואמר לאשתו, אין זה מקרה, אלא הראו לנו מן השמים, שאם רוצים לסדר בעצמו, ולעשות תחבולות שלא היא לו עמל בגזירת השמים, הרבה דרכים למקום להחליף זאת באופנים אחרים. ויכול היה להיות עוד מצבים קשים יותר מזה, והשליך על ה' היבך, להיות תמים עם ה' אלקך, ולהניח הדברים על ההשגחה העליונה.

אך יש להבין למה קראו בלשון עול 'דרך ארץ', ולא אמר עול 'פרנסה'. ונראה בהקדם לכאר מה שנאמר בפרשתנו, והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו (וי-לא). וברשי' כביכול, כלפי מעלה אמרו (סוטה לה). ע"כ. והיא פליאה על נשיא ישראל לומר כן. - ולהלן נאמר (דברים א-כח) אנה אנחנו עולים גו', ערים גדולות ובצורות בשמים גו'. וברשי' דברו הכתובים בלשון הבאי (חולין צ:) ע"כ. ויש להבין שיוסיף הכתוב בדברי המרגלים לשון שלא אמרו.

וראיתי בספר יוסף בפרשתנו שכתב לפרש, על פי מה שאמר הכתוב (יהושע ו-א) ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל, אין יוצא ואין בא. ובתרגום (הובא ברשי') אהידא בדשין דפרולא, ומתקפא בעברין 'דנחש', היינו בבריהים של כישוף, כמו דכתיב כי לא נחש בעיקב ולא קסם בישראל (במדבר כו-כג). ואמרו חז"ל (חולין ז:) למה נקרא שמן כשפים, שמכחישין פמליא של מעלה, [שלא גזרו על אדם זה למות, והוא מת על ידי כשפים] ע"כ. וזהו שאמרו שהערים בצורות גדולות מאד, ולא נוכל לעלות לכבוש, כי דרך יריחו היתה התחלת הכיבוש, שהחומות העשויות על ידי כישוף, חזק הוא ממנו, שמכחישין כח של מעלה. והיינו דדייק לומר ובצורות 'בשמים', דהיינו שמכחישין פמליא של מעלה. ועל זה אמר להם משה (שם), לא תערצון ולא תיראון מהם, ה' אלקיכם ההולך לפניכם הוא ילחם לכם, ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם, שגם המוצרים השתמשו בכשפים, שלא היה עבד יכול לברוח משם (ע' ילקוט ראובני פ' בשלח לה). וילקוט חדש ערך כשפים אות מו), והשי"ת הוציא אתכם, אף כאן ילחם לכם נגד כשפיהם ע"כ.

ונראה בביאורו, שהגם שכשפים יכולים לשלוט על פמליא של מעלה ולהכחישיה, אבל כביכול על ה' עצמו פשוט שאין כשפים שולטים. וה' אלקיכם הוא ההולך לפניכם והוא ילחם לכם, ה' יקדם אותנו בחומות יריחו, והוא ילך לפנינו, וממילא ישתבר כח הכשפים ונוכל לעלות. - וכן אמר להם כלב, אם חפץ בנו ה' 'הביא' אותנו אל הארץ, ה' יוכל להביא אותנו. ואך בה' אל תמרו (וי-ט), לומר ח"ו כי הכשפים מכחישיים לא רק הפמליא אלא כחם חזק גם נגד ה', וה' אתנו אל תיראום, כי הוא ילך לפנינו ליישר לנו את הדרך מכל המכשולות.

והנה התנא כמשנתנו מעורר עוד, הכל צפוי, והרשות נתונה וכו', החנות פתוחה, והחנוני מקוף וגו', והגבאים [יסורין ופגעים רעים] מחזירין תדיר בכל יום, ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו וכו', והכל מתוקן לסעודה (ג-טו). ופירש הרע"ב אחד צדיקים ואחד רשעים יש להם חלק לעולם הבא, לאחר שגבו מהן את חובן ע"כ.

ונראה בזה, דהנה בפרשתנו כתיב, שאחר שחמאו המרגלים אמר ה', וספכם אשר אמרתם לכו יהיה, והביאתי אותם, וידעו את הארץ וגו' (יד-לא). ובבעל המזרים והביאתי יו"ד יתירה, שהביא אותם אל הארץ שנתקדשה בעשר קדושות ע"כ. ויש לומר עוד, דהנה ביציאת מצרים אמר הקב"ה, והוצאתי אתכם ממצרים וכו', והביאתי אתכם אל הארץ וגו' (שמות ו-י). ואם כן הבטיח ה' ליציאת מצרים שיבואו אל הארץ, והלא לא איש א-ל יזכור וכן אדם ויתגהם, ודבר אחד מדברך אחר לא ישוב ריקם, והרי בסופו לא נתקיים זה. וידוע כבר מאמרם ז"ל (ברכות ד). שמה יגרום החטא, וברש"י שהחטא גורם שאין ההבטחה מתקיימת ע"ש.

אמנם כבר דיברנו במקום אחר, שבאמת נתקיים זאת גם בהם, דמכאור בתרגום יונתן (שמות יט-ד), ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי, דבליל יציאת מצרים נשא אותם הענן לאתר בית מקדשא למעבד תמן פסחא ע"ש. ואם כן נתקיים או והביאתי אתכם אל הארץ. - גם יש לומר דמכאור בילקוט ראובני (פ' יתרו) דבשעת מתן תורה נעקר הר המוריה ממקומו, והרכיבו ה' על הר סיני, ונתן לבני ישראל עליהם תורתו ע"ש. ויתכן שגם סביבות ההר המוריה נתלש ממקומו והובא לחר סיני, כדי שיעמדו ישראל בעת קבלת התורה על אדמת הקודש באוירא דארץ ישראל, ושפיר נתקיים או והביאתי אתכם אל הארץ.

ואולי יש לומר, כי הדור המדבר שמתו, או שנתעברו נשמותיהם בבניהם וכידוע, או שנתגלגלו שוב בבניהם אחריהם בהיותם בארץ. ואם כי גופם מת במדבר, מכל מקום אין זה האדם עצמו אלא בשר האדם (שמות ל-לב), אבל האדם עצמו הוא נפשו ונשמתו, ונתעברו ונתגלגלו בדורותיהם אחריהם, ונכנסו לארץ. ולכן נאמר במפס, והביאתי אותם וידעו את הארץ, מלא יו"ד, שתהיה ביאתם מלאה גם עם אבותיהם יחד. ולכן ניתוסף יו"ד דייקא, שאף העשרה המרגלים עצמם, שהמה גרמו כל העון והפורענות, גם הם יבואו עמהם יחד.

ובזה יש לומר כמה שאמר הכתוב, ויהושע בן נון וכלב בן יפונה חיו מן האנשים ההם ההולכים לתור את הארץ (יד-לו). וברש"י מה תלמוד לומר חיו מן האנשים ההם (דהא כתיב כו-סה) ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפונה ויהושע, אלא מלמד שנמלו חלקם של מרגלים בארץ, וקמו תחתיהם לחיים (כבא בתרא קיח:). ע"כ. ולפי מה שנתבאר יש לומר, דעשרה הנשאים של המרגלים, נתעברה אחר כך נשמתם ביהושע וכלב, ובכניסתם לארץ וכו' גם כמה להכנס. ועל זה אמר, ויהושע בן נון וכלב בן יפונה 'חיו', קיבלו חיות בנשמתם, מן האנשים ההם ההולכים לתור את הארץ, ועל ידם נתקנו אחר כך כל המרגלים. - ולהורות בא, כי גם הרשעים לאחר שגבו מהן את חובן, הכל מתוקן לסעודה, ולא ירח ממנו נדה, וכל אחד בא על מקומו.

והנה בהפסוק פרשתנו קרינו, וישלח יהושע בן נון מן השמים שנים אנשים מרגלים חרש לאמור, לכו ראו את הארץ ואת יריחו. וילכו ויבואו בית אשה וזונה ושמה רחב וישכבו שמה (יהושע ב-א). והנה ביתה של רחב היתה מקום מומאה נוראה, ואמרו חז"ל (ובחסים קמו). שאין לך כל שר ונגיד שלא בא על רחב הזונה, ובת עשר שנים היתה כשיצאו ישראל ממצרים ונתה כל ארבעים שנים שהיו ישראל במדבר ע"ש. ואמרו עוד (מגילה מז). רחב בשמה זינתה [המזכיר את שמה, נגרה אחר תאות ונות]. וכל האומר רחב רחב מיד ניקרי, בידעה ובמכירה ע"ש. ובמקום מומאה זו באו האנשים המרגלים, ולא ירדו ממעלתם, אלא היו שם בתבלית הקדושה, עד שלא הוצרכה להמזין את פנחס, ועמד לפניהם ולא ראוהו, לפי שהיה כמלאך (במדבר"ז מז-א). וברש"י (יהושע ו-בג) דבלילה ראשונה היו כמלאכים ששמרו עצמן מן העבירה עם רחב הזונה ע"כ. ובסופה נתפעלה מהמרגלים הללו, עד שנשחתה מן הקצה אל הקצה, ונתגיירה ועשתה תשובה (שם), וכמכאור ברש"י (שם ב-ז) ותורידם בחבל בעד החלון, באותו חבל וחלון היו הנואפים עולים אליה, אמרה, רבוננו של עולם באלו חטאתי, באלו תמחול לי ע"כ.

ונראה בכאור הדברים, כי הכתוב אומר ששלח שנים אנשים מרגלים חרש, וברש"י אמר להם עשו עצמכם כחרשים, כדי שלא יסתירו דבריכם מפנינו ע"כ. ויש לומר עוד, דהנה מצינו בעבד, אם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני ואת בני לא אצא חפשי, והגישו אדוניו אל האלקים, והגישו אל הרלת או אל המוזה, ורצע אדוניו את אונו במרצע ועבדו לעולם (שמות כה-ה). וברש"י מה ראה אונו להרצע מכל שאר אברים שבגוף, אמר רבי יוחנן בן זכאי, אונו זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב, והלך וגנב תרצע. ואם מוכר עצמו, אונו ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים (ויקרא כה-גה), והלך וקנה אדון

לעצמו, תרצע (קדושין כב). ע"כ. ולכאורה יש להבין, מה אשמה האונו, אם האדם לא ציית אחר כך למה שהיא שמעה.

ומטו משמיה דהנה"ק בעל אמרי אמת זצ"ל שאמר, כי באמת האונו ששמעה דברי אלקים חיים מסיני, הדיבורים הללו צריכים לצלצל באונו תמיד, כאילו היום ניתנה לו, עד שלא יוכל לעבור עבירה. רק אונו שספגה בתוכה דיבורים אסורים, שקר, לשון הרע, ליצנות, וניבול פה, אין דיבורי קדושה נאחזים בהם, ואין הדיבורים נשמעים. ולכן אונו ששמעה על סיני לא תגנוב, ובכל זאת לא קלם האדם את הגשמע, הרי מן ההכרח שאונו זו ספגה כבר הרבה דברים שלא היה צריך לו לשומעם. ובהיות כי האליה שבאונו נבראה במוחד, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יכופ האליה לתוכה (כתובות ה:), ובאונו זו לא נוצלה האליה לתפקדה, לפיכך יש לרצע אותה ע"כ.

ומערתה בשני האנשים המרגלים, שהיו בהתנהגותם כמלאכים, על כרחך שהיו קדושים כאלו שצלצל באוניהם דיבור ה', ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, והוא מטעם שאוניהם לא נתמנף בשמיעות דיבורים אסורים, כי עשו עצמם כחרשים, שהיו כופים האליה לתוך האונו, ולכן היו יכולים לעמוד בנסיון הנורא שנתרחש להם. ועל כן חרש יהושע לשלוח אותם דייקא, כי היו האנשים 'חרש', ולכן היו שומעים תמיד קול ה' בהדר באוניהם ולא יבואו לידי חטא, כיון שהיו תמיד כחרשים מלשמע מה שאין לשמוע.

וכאשר ראתה רחב גודל צדקתם וקדושתם, נתמלא כל הבית באור של תשובה, עד שנתגיירה ואמרה, כי ה' אלקים הוא אלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, ואמרו בילקוט (יהושע י) שרחב הודה יותר בה' מיתרו ונעמן, ואמר לה ה', חייך שבנך עומד ורואה מה שלא ראו הנביאים וכו' ע"ש. וכתה אחר כך להנשא ליהושע, ועמדה מכנו שמונה כהנים ושמונה נביאים (ספרי פ' בהעלותך).

וביאורו הוא, על דרך שראיתי לספר מבעל תשובה אחר, שאמר שהדבר שהביא אותו לצעד זה, כי הלך פעם ברחוב של זוהמא ופריצות, וראה כנגדו אברך אחד הולך בעינים שחוחים לארץ, ולא הסתובב לראות ולהסתכל במה שלפניו. וחשב בעצמו, הלא גם הוא יש לו יצר הרע, ותאותיו בוער בקרבו, ואיך יוכל להתגבר שלא נושא עינו להסתכל. ועל כרחך שהתענוג והחמדה שיש לו בעבודת קונו, עולה לו פי כמה על תענוג זה, וזה הניע אותו ללמוד מהו התענוג של אותו האברך בעבודת ה'. וזהו על דרך שאמר הכתוב (תהלים לז-ד) והתענג על ה', וכמו שאמר הר"ק מלעכווישש ז"ע, שמלך במלכותו, ועשיר בעשרו, ובעל תאוה בתאוותו, לא מרגיש תענוג כזה שיש לו באכילת מאכל שבת. - וגם רחב הזונה כשראתה גודל צדקתם, שלא נושא עיניהם אליה, השכיחה לדעת כי תענוג של עבודת ה' עולה אצלם על תענוגי הגוף, ועזבה את דרכה להדבק באלקים חיים.

ובספר חומת אנך להחיד"א כתב בשם ספר הגלגולים מהרמ"ע, בשם רבי חיים ויטאל ז"ל, דרחב היתה גלגול אשת פומיפר, ויהושע גלגול יוסף, ולקחה לאשה. ובה נוחא מה שאמרו ז"ל שאמרה אשת פומיפר ליוסף, שהיא רואה באיצטגנינות שהוא נוקק לה, ולא ידעה שזה בגלגול רחב ויהושע ע"כ.

ונראה כי הכתוב אומר, כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו, וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו (ויקרא יח-ג). וברש"י מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנעניים מקולקלים מכל האומות, ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל (תו"כ יח קלח) ע"כ. ולכן בעת ירידתם למצרים, הוריד ה' מתחלה את יוסף והעמידו בנסיון, ועל ידי שעמד בנסיון קדש המקום לכל בני ישראל אחריו שבאו שם שיוכלו לעמוד בקדושה. וכמו שאמרו במדרש (ויק"ר לד-ה) יוסף ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוד, ונגדרו ישראל בזכותו ע"כ. וכמו כן בכניסת ישראל לארץ כנען, שלא להגרר לעשות כתועבות ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה, הוצרכו כלב ופנחס לבוא לשורש המומאה בבית רחב הזונה, ויעמדו שם בנסיון כמלאכי מעלה, ועל ידו נגדרו ישראל אחר כך בבואם לארץ כנען. - ובהיות כי אשת פומיפר היתה הראשונה בנסיון של חטא בארץ מצרים, המתחיל במצוה אומרים לו גמור (ירושלמי פסחים י-ה), נגמרה שוב על ידה בגלגולה ברחב הזונה. ובזכות הוה שעל ידה נתקדש יוסף וכל דורו, ואין הקב"ה מקפח שבר כל בריה, זכתה להתגייר ולהנשא ליהושע ולהעמיד כהנים ונביאים.

וזה מוסר השכל על עבודת האדם בנסיונות הזמן, שלא לתור אחר מראה עיניו, עד שבזכות זה זוכה לדורותיו אחריו, להיות שמורים מן החטא. - וגם יש ללמוד מזה, איך שכל בריה בא לחינוכו ברבות הימים, בגלגולים שונים, ולכל אחד מוזמן ה' חיו לפי סדר תיקונו הנצרך לזה, והמשכיל בזה יבין, כי ישירים דרכי ה', ואין בהם עקש ונפתל, אלא בהיות שאין אנו מכירים סודות הגלגולים הראשונים, יעלה לפעמים מינא ותערומות, אבל יבא יום שיתברר הכל בשמלה הפרושה. ועל זה סיים התנא, והכל מתוקן לסעודה, אם כי לפי ראות העין כעת נראים כמה דברים כאלו אינם מתוקנים לפי קוצר שכלינו, אבל בעת הסעודה דלעתיד, שיתגלה כל תעלומות, נראה שהכל היה מתוקן, דבר דבור על אופניו. ■